

Галина ДАЦЮК,
журналістка

Софія Русова: “Я вірю, що засміється наш сивий Дніпро”

5 лютого виповнюється 85 років пам'яті Софії Русової. Наш тижневик присвятив видатній державній і громадській діячці, просвітителі, педагогу чимало публікацій. Сьогодні подаємо кілька історій, пов'язаних з унікальним життям Софії Русової і моїми дослідженнями її спадщини.

Біля Лисенкового огнища
Вони зустрілися в Києві 1871 року. Музикант Микола Лисенко нещодавно повернувся з Липська, де блискуче закінчив Лейпцизьку консерваторію і “поставив собі за мету служити українській музиці”. Шістнадцятирічна Софія Ліндфорс щойно закінчила із золотою медаллю Фундуклеївську гімназію. Чудова піаністка, вона зречеться музичного майбутнього, бо вважає, що не має права “так егоїстично будувати своє життя”.

Софія вирішує присвятити себе освіті українських дітей. Разом із сестрою Марією вони відкриють перший в Україні дитячий садок, куди стануть ходити діти Лисенків, Старицьких. Самопосвята українській культурі і просвіті об'єднає невеликий київський гурт довкола постаті Лисенка.

До його оселі завітає юна Софійка Ліндфорс, зустріне там своє кохання, яке поза

Софія Русова, 18.02.1856 – 5.02.1940

очі за божественний голос називатимуть Сашко-Ангел. Насправді – Олександр Русов. Вона пригадає, що він заговорив до неї українською мовою, відкрив красу народної поезії і пісні і без довгих промов “збудив ту любов до нашого народу, яка вже ніколи не покидала мого серця”. Все життя Софія Русова з пошаною говоритиме про дім Миколи Лисенка, де вона, шведко-французька, відчула своє українство за духом.

“Помешкання його завжди було тим огнищем, де в найлютіші часи переслідувань українці знаходили привіт, пораду, підбадьорення, де вони коло фортеп'яну артиста спочивали душею і набирали нової сили і віри в майбутнє України. Це був вік романтизму, коли пісня, літературний твір ішли просто до серця, розбуджували свідомість”, – так засвідчила вплив Миколи Лисенка на українську культуру Софія Русова у своїх “Споминах...”.

Я прочитала “Мої спомини” у 1991 році, коли ми готувалися відзначити 135-річчя Софії Русової. У вигляді ксерокопій їх передала мені з Філадельфії онука Русової Ніна Михалевич. Напівлегально я скопіювала їх на комбінаті преси “Радянська Україна”.

26 вересня 1991 р. у Меморіальному музеї М. В. Лисенка вперше за незалежної України був проведений пошанувальний вечір просвітянки, культурної діячки, державниці Софії Русової. Цей вечір зібрав свідому київську громаду і нащадків Русової, що приїхали з Чехії, Філадельфії, Канади, Росії. Вечір ми вели вдвох із пані Роксаною Скорульською, тоді – директоркою Меморіального музею Миколи Лисенка. І скільки не приходжу відтоді до Музею, пригадую непроминальне дійство, яке відбулося через місяць після відновлення Незалежності України, у вересні 1991-го.

Через Софіїні роздуми сприймаю постать Миколи Віталійовича, відкриваю нові деталі його подвижництва: “Він любив музику, любив Україну, і це останнє почуття переважало перше”, – написав Русова.

Переважило це почуття і в Софії Русової, коли вона зрілася улюбленою музики заради просвіти свого народу. Така пасіонарність єднала в оселі Лисенка людей, що згуртувалися згодом у Київську Громаду і стали Батьками нації.

У 1874 році Софія Ліндфорс і Олександр Русов обвінчаються, і Микола Віта-

лійович – посадний батько на весіллі – грає та подарує молодятим рапсодію “Золоті ключі”. “Це був єдиний весільний подарунок, але який!” – згадуватиме Софія.

1875 року “Стара Київська Громада” благословить молоде подружжя Русових у їхню весільну подорож до Праги. Саме в цьому чеському місті вирішено було видрукувати перший позацензурний “Кобзар” Тараса Шевченка. Не друковані досі твори були викуплені у Шевченкових братів – Осипа і Микити. У них було придбане і право на видання поезій – цих та інших, не друкованих раніше, що “лежали на схованці у вірних людей”.

Русови прийняли конспіративне рішення друкувати Шевченка у двох томах – один для цензури, інший позацензурний, тобто слово в слово, як писав поет. Видати “Кобзар” подружжя запропонувало найкращому і найнадійнішому видавцю Едварду Грегру, який мав до того ж найбільшу типографію і словолитню при ній. Коли перший – “цензурний” – том накладом 5 тисяч примірників був готовий, Грегр взяв відповідний дозвіл продавати “Кобзар” у Росії і “одвоював пропуск і тому через границю”. Весь наклад II тому – позацензурного “Кобзаря” – був залишений для продажу в Чехії.

До весни 1876 р. Русови повністю закінчили друк “Кобзаря”. Але тут родину спіткало велике горе: померла щойно народжена донечка Людмила.

У журбі за дитям подружжя перечитувало видруковані Шевченкові твори і знаходило коректорські недогляди, наприклад, “розувати”, замість “розкувати”. Русови і журилися, і заспокоював себе: “Тепер вже не пропадуть ті перли слова українського, які понад Уралом, і понад Аралом, і на Україні, і в Петербурзі, і по других місцях виливав поет... Тепер вже, чи так чи сяк, ці слова підуть поміж люди; і цього вже досить, а правопис – діло другорядне”. І правда.

Тут діяло небесне сприяння. Забарись Русови з виданням “Кобзаря” ще трохи, і в Україну не потрапив би жоден примірник. Бо щойно подружжя повернулося з Праги до Києва, як почав діяти лютий Емський указ від 18 травня 1876 р. Але 5 тисяч примірників Шевченкового Слова вже пішли між люди.

Про Миколу Лисенка і Софію Русову ми говорили нещодавно в Лисенковому Домі, біля уявного огнища, де українці завше “знаходили привіт, пораду, спочивали душею і набирали нової сили і віри”.

Ми – це авторка публікації, письменник і мандрівник Олександр Балабко та поетеса, перекладачка, художниця Валентина Давиденко. З Хорватії в Україну приїхали наші чудові друзі – Ольга Камінська, народна артистка України, Примадонна Рієкської опери, очільниця Українського культурно-просвітнього товариства “Дніпро-Рієка” та музикант Віктор Камінський. Минулого літа в Хорватії відбувся Фестиваль української культури під очільництвом УКПТ, тому найперше згадали його фантастичні миттєвості. І, звісно, запланували заходи другого поетично-прозогого фестивалю “Франкові Зорі”, що відбудеться в червні в рамках Фестивалю культури. Ще одну подію відзначатиме УКПТ “Дніпро-Рієка” – 15-річчя заснування.

Словом, дві години піднесеного і романтичного спілкування за чашкою трав'яного чаю і солодкого макового тістечка додали енергії та впевненості, що все у нас вийде якнайкраще. І навіть музейні експонати, що обступали зусібіч, підбадьорливо підсвічували наші задуми, мовляв, пам'ятайте, які великі люди

творили тут українську культуру 150 років тому. Хіба їм було легко? Тож чоло догори!

Софіїні адреси у Празі

Побувати у Празі, де майже 18 років жила, працювала і закінчила свій земний шлях Софія Русова, було моєю великою мрією. І влітку минулого року випала така щаслива нагода. Через Прагу наша творча група з Києва добиралася в Хорватію на Фестиваль музики, пісні, танцю і художнього мистецтва, організований УКРТ “Дніпро-Рієка” на чолі з Ольгою Камінською. Ми були запрошені на літературний фестиваль “Франкові Зорі”, що вперше відбувався в рамках Фестивалю культури. На півтора дні зупинилися в чеській столиці.

Культурну дегустацію Праги супроводжували пахощі липи – їх тут декілька різновидів. Вони жовтими хмаринками клубочилися на гілках – і здавалося, що місто підняло над вулицями пахучі парасольки. Послухали концерт хору Вашингтонського університету – багатоголосо світу у бездоганному звучанні. Побачили резиденцію президента і парк довкола, підстрижений, як у барбершопі. Зворушила зелена оаза побіля сенату Чехії з озером, золотими карасями і білими павичами довкола. На дерев'яних зручних лавках перед східцями “зависли” на кілька годин і спілкувалися під високим празьким небом.

Вразили меса і орган у дров'яному костелі перед Карловим мостом. І сам Карлів міст, де задумали, крім багатьох особистих, найголовніше бажання – вільної і щасливої України. З цим бажанням ми живемо тепер щодня. З ним жила Софія Русова, коли видавала з чоловіком “Кобзар” Шевченка. І коли писала відозви до світу, благуючи допомоги Україні, що вмирала від штучного Голодомору у 1932 р. З бажанням бачити Україну вільною і щасливою вона трудилася до останку. І скільки я мандрувала Прагою, стільки відчувала незримі привіти з минулого, що пахли медоносами...

День закінчився творчою зустріччю в Українському інституті, створеному на початку минулого року і очолюваному громадським діячем Ростиславом Проклюком. Рада була подарувати одну з перших книг для майбутньої бібліотеки Інституту “На хресній дорозі. Історія родини Ліндфорсів-Русових у листуванні” (Дацюк Г., Рудакевич О., ВД “Букрек”,

2013). Розповіла про знакові празькі історії Олександра і Софії Русових. Оскільки про це не раз писав наш тижневик “Слово Просвіти”, то кілька його примірників теж подарувала бібліотеці. Символічно.

Бо все життя Русови збирали бібліотеки і віддавали книжки людям. І Чернігівська бібліотека, що носить сьогодні ім'я Софії та Олександра Русових, народжувалася з перших книжок, які вони подарували громаді. Щаслива, що поруч були мої друзі, які теж обдарували своїми книжками новостворений Український інститут: поетеса Валентина Давиденко, письменник Олександр Балабко, поетка Вікторія Шевель.

А вранці ми з Олександром Балабком поїхали на Ольшанський цвинтар. Освячений 26 січня 1680 року, найбільший у Празі, серед двох мільйонів поховань він прихистив на вічний спочинок Софію Русову. Ранок виспівав птаством над затишною частинкою цвинтаря – українською за іменами і долями. Тут знайшли спокій вигнанці більшовицьких переслідувань членів Директорії УНР, уряду Скоропадського, воїни УГА та армії УНР, митці, науковці, професура. Тут пантеон нашого лицарства. І серед них багато друзів Софії Русової. Августин Волошин, Спиридон Черкасенко, Євген Чпкаленко.

Недалечко від вхідної брами і храму відшукали місце з пам'ятником, зазначене у документах під номером 363 на 18 ділячці. “Проф. Софія Русова, громадський діяч. 18.2.1856 – 5.2.1940; Роман Русов 1920 – 20.1.1949; Олександр Ліндфорс 18.8.1918 – 28.7.1994. Вічна їм пам'ять”.

Роман і Олександр – онуки Софії. Роман – син Юрія, юнаком прийде з похідними групами ОУН в окупований Київ восени 1941. Віритиме, що настав слушний час будувати Україну. Проте помилиться...

Олександр – син доньки Люби, народиться у страшному 1917-му (напис 1918 – помилка. – Г. Д.). Люба залишить його, піврічного, разом із двома старшими дітьми на Софію і поїде в Баку, де помирав її зовсім молодий чоловік Олександр Ліндфорс. Чоловіка не врятує. Сина назве на честь батька Олександром.

Він стане журналістом, житиме у Празі і приїде в Україну у 1991 році на 135-річчя своєї бабусі Софії Русової. І ми зустрінемося, познайомимося. Коли Олександр відїждатиме у Прагу, я подарую йому букетик волошок. Він привезе їх додому, сфотографує і надішле світліну. Листуватимемося. На жаль, через три роки його не стане. Родина Олександра Ліндфорса доглядає спільне поховання.

Подякувала Софії Федорівні за науку жити для України. Поглядила яскраві квіточки з сизими листочками, що нагадали мені луки з дитинства. Донедавна недалечко був похований Олександр Олесь. Але оскільки могилу не доглядали, і поховання було під загрозою знищення, Олесь перепоховали в Україні, на Лук'янівському кладовищі. Тепер тут залишилося місце, плита з написами і хрест.

Раптом знову побачила яскраві малинові квіточки, схожі на медунку. І як же зраділа, коли прочитала ім'я на пам'ятнику – Зінаїда Мірна. Саме Зінаїда була найближчою подругою Софії і доглядала її до останку. Саме їй заповідала Софія: “А ви працюйте і не сваріться”. І казала: “Я вірю, що засміється наш Дніпро...”. А коли Мірна приносила їй в лікарню на підпис документи Міжнародної жіночої Ради, Софія казала: “Це вже останній...”. І за мить, сміючись, додавала: “На сьогодні!”.

Микита Шаповал вважав, що Русова “виводила народ з культурного дитинства”. Син Юрій повторював, що мама “незламно несла тягар боротьби світлої України з темними силами царської і червоної Росії”. Виводити народ із культурного дитинства нам доводиться в умовах Великої війни. Бо і через століття боротьба світлої України з темними силами триває.

Ольшанський цвинтар у Празі